

Лапцёнак Г.В. (Минск, Академия МВД)

ФУНКЦЫЯНАВАННЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ВА ЁМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

У лінгвістыцы існуе *два спосабы вывучэння з'яў інтэрферэнцыі*.

Першы – сістэмнае супастаўленне кантактуючых моў, выяўленне патэнцыяльных выпадкаў для інтэрферэнцыі. Веданне сістэмных разыходжанняў паміж мовамі дазваляе прадбычыць, дзе можа адбыцца інтэрферэнцыя. Інтэрферэнцыя магчыма не толькі ў выпадках прыблізнага фармальнага падабенства, але і ў выпадках абсалютнага нясходства моў.

Другі спосаб вывучэння інтэрферэнцыі – гэта выяўленне і аналіз фактычнай інтэрферэнцыі, гэта значыць канкрэтных праяўленняў інтэрферэнцыі ў актах маўлення. Ва ўмовах беларуска-рускага білінгвізму супастаўляльнае вывучэнне сістэм беларускай рускай моў з мэтай павышэння культуры абедзвюх – рускай і беларускай – у рэспубліцы Беларусь асабліва актуальна.

Пад *інтэрферэнцыяй ў шырокім сэнсе* разумеецца адхіленне ад норм у кантактуючых мовах. Сюды ўключаюцца ўсе віды ўзаемадзеяння і ўзаемаўплыву. Інтэрферэнцыя ў шырокім сэнсе садзейнічае ўзаемаўзбагачэнню кантактуючых моў, выклікае якасныя змяненні ў моўных структурах.

Пад *інтэрферэнцыяй у вузкім сэнсе* разумеецца перанос норм адной мовы ў другую ў працэсе маўлення. Такая інтэрферэнцыя разглядаецца навукоўцамі, як непажаданая адмоўная з'ява.

Працэсы кантактавання моў, якія знаходзяцца ў блізім радстве, маюць спецыфіку, якая адрозніваецца ад працэсаў кантактавання генетычна далёкіх моў. Заўважана, што ў выпадку блізкага радства моў іх ўзаемная інтэрферэнцыя праяўляецца больш інтэнсіўна і глыбока, чым у выпадку генетычнай аддаленасці моў. Гэта мае псіхалагічныя прычыны: пры валоданні блізкароднымі мовамі носьбіты менш усведамляюць іх разыходжанні, чым пры валоданні мовамі далёкімі.

Інтэнсіўнасць інтэрферэнцыі ў нейкім сэнсе прапарцыянальна ступені генетычнай блізкасці моў. Важна пры гэтым, што руская і беларуская мовы функцыянуюць у адным соцыуме – Беларусь. І хоць колькасць рускіх на Беларусі значна ўступае колькасці беларусаў, аднак функцыі рускай мовы ў рэспубліцы значна шырэй за функцыі беларускай мовы. Руская мова пераважае ў такіх сацыяльна значымых сферах, як навука, адукацыя, справаводства, тэхнічная дакументацыя.

Ва ўмовах Беларусі адна з моў, руская, поліфункцыянальная, другая ж, беларуская, мае значна больш вузкую вобласць функцыянавання, у сувязі з чым тыповым у рэспубліцы з'яўляецца так званае дамінантнае двухмоўе.

Менавіта гэты тып беларуска-рускага двухмоўя прадстаўлены практычна ва ўсіх сацыяльных сферах грамадства і камунікатыўных сітуацыях.

Адной з актуальных і нават вострых праблем пры кантактаванні блізкароднасных моў з'яўляецца праблема ўзнікнення і функцыянавання прамежкавых моўных утварэнняў.

Вядома, што пры блізкасці моў, якія функцыянуюць у адным соцыуме, назіраецца высокі ўзровень пасіўнага валодання мовай – разуменне тэкстаў на дадзенай мове асобамі, для якіх роднай з'яўляецца іншая (але блізкароднасная мова). Так, рускія, якія жывуць ва Украіне, добра разумеюць украінскую мову, але працэнт тых, хто добра размаўляе і піша па-украінску, значна ніжэй, прыблізна такая ж сітуацыя і ў Беларусі. Аднак папераменнае валоданне блізкароднаснымі мовамі стварае ў носьбітаў ілюзію лёгкасці авалодання ёю, што з'яўляецца крыніцай змешаных форм маўлення. Даследчыкі гавораць аб так званым «суржыку» і аб «трасянцы», як аб праяўленні своеасаблівай мовы, якая ўзнікае ў выніку змяшэння ўкраінскай і рускай («суржык») і беларускай і рускай («трасянка»).

Гэтыя ўтварэнні ўзнікаюць і функцыянуюць стыхійна, рэалізуюцца выключана ў вуснай мове, пераважна ў гарадскіх моўных зносінах. Аднак у адрозненні ад гутарковай мовы яны ўтрымліваюць элементы розных, хоць і блізкароднасных моў.

З агульнакультурнага пункту гледжання, падобныя прамежкавыя ўтварэнні – з'ява, несумненна, адмоўная, якая патрабуе ўмяшальніцтва лінгвістаў, пісьменнікаў, журналістаў і прадстаўнікоў іншых слаёў грамадства.

Адной з найважнейшых якасцяў маўлення з'яўляецца яго правільнасць – адсутнасць парушэнняў агульнапрынятых літаратурных нормаў (арфаграфічных, пунктуацыйных, лексічных, марфалагічных, словаўтваральных, сінтаксічных, стылістычных).

Прычыны парушэння гэтых нормаў шматлікія, але адной з найбольш важных з'яўляецца руска-беларуская інтэрферэнцыя. Праблемы інтэрферэнцыі з'яўляюцца вельмі актуальнымі, асабліва ў наш час, калі пашыраюцца кантакты паміж краінамі, а значыць і паміж носьбітамі розных моў. Тым больш актуальныя гэтыя праблемы ў Беларусі, калі афіцыйнымі з'яўляюцца дзве мовы, блізкія па паходжанні. Папераменнае карыстанне імі ў моўных зносінах пры адсутнасці ведання іх спецыфічных рысаў і прыводзіць да парушэння нормаў як беларускай, так і рускай мовы – да руска-беларускай інтэрферэнцыі, вынікам якой з'яўляецца «трасянка». Выкарыстанне «трасянкаў» негатыўна ўплывае на культуру як беларускамоўнага, так і рускамоўнага маўлення.

З'ява інтэрферэнцыі характэрна ўсім узроўням мовы.

Найбольш трапляюць пад уплыў арфаэпічныя, арфаграфічныя і стылістычныя нормы, бо ў іх адлюстроўваецца спецыфіка беларускай мовы. Правільнае вымаўленне – гэта істотная прыкмета агульнай культуры чалавека. Вымаўленне: *хажу, коньчык, меншы, лёхькі, выіграць, гляжу, мяхькі* – усе гэтыя памылкі – вынік уплыву рускай мовы. Прыклады

акцэнталагічных парушэнняў: *каменны, прыняў, гліняны, дзяцьмі, малы, верба, закованы, некатары* і інш. Пад уплывам рускай мовы ўзнікаюць словаўтваральныя парушэнні тыпу: *чытацель, тэлевізіёнчык, Грышын (падручнік), Міцін брат, генеральша, занятны*.

Недастатковае веданне марфалагічных асаблівасцяў беларускіх часцін мовы прыводзіць да марфалагічных парушэнняў пад уплывам рускай мовы ва ўжыванні роду і ліку назоўнікаў (*вострая боль, салдацкая шынель, залатая медаль, адчыніць дзвер*), кароткіх формаў (*дораг, чыст, нізак*) і ступеняў параўнання прыметнікаў (*здараўе даражэй за грошы* (правільна: *даражэйшае*); ва ўжыванні не ўласцівых беларускай мове формаў дзеепрыметнікаў (*чытаючы вучань, прагаладаўшыся дзеці, пачарнеўшыя стрэхі*), ва ўжыванні дзеясловаў (*беч, сеч, несць, есць, шоў*). Нацыянальная спецыфіка беларускай мовы выразна выяўляецца ў словазлучэннях: мае адрозненні дзеяслоўнае кіраванне ў рускай і беларускай мовах, ужыванне словазлучэнняў з колькаснымі лічэбнікамі *два, тры, чатыры*, ужыванне прыназоўнікаў. Пры ігнараванні сінтаксічных асаблівасцяў беларускай мовы пад уплывам рускай атрымліваюцца словазлучэнні тыпу *ісці к сябру, пайшоў за ягадамі, не к каму звярнуцца, здэкаваліся над людзьмі, плыве па мору, дзве доўгіх зімы, тры новых дома, ажаніўся на Веры*.

Такія парушэнні засмечваюць наша маўленне і мову, яны могуць наогул прывесці да істотных змен у будове моўнай сістэмы, у яе арганізацыі і ўнутраных сувязях.

Устанаўленне дыферэнцыяцыі паміж рускай і беларускай мовамі, устанаўленне адметнасці беларускай мовы ў параўнанні з рускай дазволіць пазбегнуць інтэрферэнцыі ў мове.

